

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Şermin BAKA TELLİ

Arş. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi
sermin.baka@giresun.edu.tr

Kübra KACAR

Arş. Gör., Giresun Üniversitesi
kubra.kacar@giresun.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5259-1541>
<https://orcid.org/0000-0002-6450-7930>

Rızâyî-i Bağdâdî ve Bilinmeyen Şiirleri (5 Gazel, 2 Muhammes)

*Rızâyî-i Bağdâdî and His Unknown Poems (5 Gazel, 2
Muhammes)*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11.24.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

BAKA TELLİ Ş. ve KACAR, K. (2021). Rızâyî-i Bağdâdî ve Bilinmeyen Şiirleri (5 Gazel, 2 Muhammes). *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1999-2014.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1024074>

BAKA TELLİ Ş. ve KACAR, K. (2021). Rızâyî-i Bağdâdî and His Unknown Poems (5 Gazel, 2 Muhammes). *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 1999-2014.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1024074>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

Öz

Şiir mecmuaları ilim, kültür ve edebiyat tarihi açısından oldukça zengin ve önemli kaynaklardır. Bu eserlerde şairlerin çeşitli sebeplerle divanlarında yer almayan şiirlerine, biyografik kaynaklarda yer almayan şahsiyetler ve onların manzumelerine, farklı nazım şekil ve türlerine, edebiyatımızda pek kullanılmayan aruz kalıplarına; dualar, tılsımlar, ilaç terkip ve tarifleri, bazı din büyüklerinin duaları, padişahların cülus veya ölüm tarihleri, türlü mektup suretleri, şecere kayıtları, mecmua sahibi/sahipleri tarafından eklenen -aile efradı veya diğer yakınlarının doğum ve ölüm tarihleri vb. gibi- bazı bilgi notlarına ve kayıtlara rastlamak mümkündür. Daha önce yayımlanmamış ve kaynaklarda da rastlayamadığımız şiirleri içeren mecmualardan birisi de Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi 6722 numarada kayıtlıdır. Söz konusu mecmuada, Nesîmî'nin 2 gazeli; Halîlî-i Bağdâdî'nin 30 gazel (biri tevhîd-nâme), 4 muhammes, 2 kaside (biri na't, diğeri bahâriyât), 1 tahmis (Fuzûlî'ye) ve 1 mesnevisi (bahâriyât); Rızâyî-i Bağdâdî'nin ise 5 gazel ve 2 muhammesi yer almaktadır. Bu çalışmayla birlikte, XVI. yüzyılın meşhur tezkire yazarı Ahdî'nin ağabeyi Rızâyî-i Bağdâdî'nin 5 gazel ve 2 muhammesinin çeviri yazılı metni verilerek günümüz Türkçesine aktarılmış, ayrıca söz konusu manzumeler şekil ve muhteva açısından incelenerek ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Rızâyî-i Bağdâdî, mecmua, gazel, muhammes.

Abstract

Poetry mecmuas are both a rich and important resource when it comes to [Turkish] enlightenment, culture, and literary history. One often comes across the works of poets that – for whatever reason– never made their way into their divans. They also contain tidbits on certain figures who've never officially made it into biographic sources, alongside their prose, if any. Sometimes they contain unique genres of poetry, uncommon prosody, prayers (including those from major religious clerics), charms/spells, medicine recipes, the birth and death records of sultans, copies of letters, and even family trees (inserted in by the mecmua's owner(s) and highlighting details about family members). One such an example is mecmua 672 (housed at the Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi). It contains – elsewhere – unpublished poetry, including: two gazels by Nesîmî, thirty gazels (incl. a tevhid-name) alongside four muhammes, two kaside (na't, and bahariyat), one tahmis (to Fuzûlî), and one mesnevi (bahariyat) – all by Halîlî-i Bağdâdî, as well as five gazels and two muhammes by Rızâyî-i Bağdâdî. This study will present five gazels and two muhammes by Rızâyî-i Bağdâdî (brother of the famous 16th century poet Ahdî) in modern Turkish transcription, and then attempt to analyze them in terms of their format and content (with reference to scholarly literature).

Keywords: Rızâyî-i Bağdâdî, mecmua, gazel, muhammes.

Giriş

Menşei, Hz. Peygamber zamanına kadar dayanan mecmualar, sahabelerin Hz. Muhammed'in hadislerini kaydetmesiyle başlamış, zamanla gelişerek bir gelenek hâline gelmiştir. Başlangıçta, birçok bakımdan benzediği cönk gibi âyetler, hadisler, dualar, fetvalar, mektuplar, hutbeler, ilâhiler, şiirler, şarkılar, latifeler, lugaz ve muammalarla ilaç tariflerinin ve faydalı bilgilerin (fevâid), notların, tarihî belge ve kayıtların (tevârih) derlendiği bir not defteri hâlinde ortaya çıkan mecmualar, Osmanlı dünyasında da oldukça rağbet görmüş, belli bir tür, şekil veya konu etrafında yazılmaya başlanarak, müstakil bir eser özelliği kazanmıştır. Zamanla da Osmanlı ilim, kültür ve edebiyatında yaygın bir gelenek ve önemli bir telif türü hâline gelmiştir. Türk edebiyatında bu geleneğin eserlerine ise XV. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. İlk olarak nazire mecmuaları şeklinde karşımıza çıkan bu gelenek, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar farklı şairlere ait, farklı türdeki eserlerin derlendiği defterler şeklinde varlığını sürdürmüştür. Manzum, mensur veya manzum-mensur karışık defterler hâlinde olan bu eserler, derleyicisinin şiir veya nesir zevkine göre şekillenmiştir. Aşk, sosyal hayat, halk kültürü, din, ilim, tıp, tasavvuf, edebiyat, musiki, hiciv, hadis ve birçok konuda yazılan mecmualar, çeşitli türlere ayrılmıştır (Uzun, 2003, s. 265-268). Örneğin, şiir mecmuaları (mecnû'a-i eş'âr), risale mecmuaları (mecnû'atü'r-resâ'il), hadis mecmuaları (mecnû'atü'l-ehâdis), fetva mecmuaları (mecnû'a-i fetâvâ), dua mecmuaları (mecnû'a-i ed'îye), tarih manzumelerini içeren mecmualar (mecnû'a-i tevârih), fevâid mecmuaları (mecnû'a-i fevâ'id), hutbe mecmuaları (mecnû'atü'l-huteb), tıpla ilgili mecmualar (mecnû'a-i tıb, mecnû'a-i mücerrebât, mecnû'a-i mu'âlece), gizli ilimlerden bahseden mecmualar (mecnû'atü'l-havâss, mecnû'a-i cifr ve reml, mecnû'a-i ilm-i nücûm, mecnû'a-i tılsımât, mecnû'a-i melâhîm, mecnû'a-i vefk), letaif mecmuaları (mecnû'atü'l-letâ'if), zikir ve evrâd mecmuaları (mecnû'a-i zikr ü evrâd), hikâye mecmuaları (mecnû'a-i hikâyât), münşeât mecmuaları (mecnû'a-i münşe'ât), müzikle ilgili mecmualar (mecnû'a-i beste ve semâ'i, mecnû'a-i mûsikî, mecnû'a-i ilâhiyyât, mecnû'a-i sâz u söz), mektup mecmuaları (mecnû'a-i mekâtib), müsvedde mecmuaları (mecnû'a-i müseveddât), ilâm mecmuaları (mecnû'a-i sukûk), söz, deyiş mecmuaları (mecnû'a-i makâlât), hadis ve tefsir benzeri kaynaklardan edinilen dinî bilgilerin yer aldığı mecmualar (mecnû'a-i menkûlât) bunlardan bazılarıdır (Gyınaş, 2011, s. 246-247). Bu türlerden en yaygını ise şiir mecmualarıdır.

Şiir mecmuaları, herhangi bir nazım türü veya nazım şekli birliğine bakılmaksızın derlenmiş manzum metinlerin bir araya getirilmesinden oluşan toplamalardır. Bu eserler, kütüphanelerde genellikle "Mecnû'a-i eş'âr", "Mecnû'atü'l-eş'âr" ya da "şiir mecmuası" olarak kayıtlıdır. Ancak XIX. yy. sonları veya XX. yy. başlarında, söz konusu eserlerin kütüphanelerde "şiir defteri" olarak kaydedildiği de görülmüştür. Tamamen derleyicisinin zevki doğrultusunda şekillenen bu eserlerde

genellikle belli bir sıra esas alınmamıştır. Şairler değişik yüzyıllardan, farklı mezhep ve meşreplerden; şiirler değişik nazım şekillerinden, muhtelif uzunluklarda olabilir. Bunun yanı sıra mecmua; Türkçe, Farsça, Arapça veya bu dillerin her ikisi ya da üçünden meydana gelmiş de olabilir. Bazen de mecmularda derleyicinin şiirlerine rastlanabilir. Çoğu zaman müstensihî veya müellifi belli değildir. Bazılarının baştan veya sondan, bazılarının da hem baştan hem sondan eksik olduğu görülür. Bu eserlerin çoğunda ferağ/ketebe/istinsah kaydı bulunmaz. Eserin hangi döneme ait olduğu ise mecmua derleyicisinin tarih manzumelerinden, mecmuada şiiri bulunan şairlerin yaşadıkları dönemden, mecmuanın fizikî durumundan (kâğıt, cilt vs.) tespit edilebilir (Köksal 2012, s. 411-412).

Şiir mecmuaları ilim, kültür ve edebiyat tarihi açısından oldukça zengin ve önemli eserlerdir. Bu eserler sayesinde edebiyat tarihlerindeki bazı bilgileri netleştirmek, düzeltebilmek ve bu bilgilere yenilerini ekleyebilmek mümkündür. Derleyicisi ve istinsah tarihi kesin olarak bilinemese bile bir mecmuanın derleniş tarihi, içindeki metinlerden yaklaşık olarak tespit edilebildiğinden, dönemin şiir zevkini, beğenilen şairlerini ve şiirlerini tespit edebilme imkânı sunar (Tunç, 2000, s. 105-106). Mecmualarda kaynaklarda yer almayan şairlerin şiirlerine ya da şairlerin beğenmeyerek kendi divanına dâhil etmediği ve bu sebeple birer karalama hâlinde kalmış yahut divanını tertip ettikten sonra yazdığı ve bunları divanına almaya ömrünün yetmediği manzumelerine (Kesik, 2016, s. 80), divanlarda yer alan şiirlerin farklı şekillerine, farklı kafiye tipleri veya farklı bend yapılarına, edebiyatımızda kullanımına rastlamadığımız aruz kalıplarına, zaman zaman şairlerin biyografilerine ya da edebî şahsiyetleri hakkında bilgilere ve bilinmeyen, varlığı bilindiği hâlde nüshası tespit edilemeyen eserlere vs. ulaşabilmenin yanı sıra çeşitli dualar, tılsımlar, ilaç terkip ve tarifleri, bazı din büyüklerinin duaları, padişahların cülus veya ölüm tarihleri, türlü mektup suretleri, şecere kayıtları, mecmua sahibi/sahipleri tarafından eklenen -aile efradı veya diğer yakınlarının doğum ve ölüm tarihleri vb. gibi- bazı bilgi notlarına ve kayıtlara da rastlamaktayız (Köksal, 2012, s. 417-421).

Söz konusu mecmualardan birisi de Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi 6722 numarada kayıtlıdır. Mecmua, 20,5x15 cm. ölçülerinde, karton ciltlidir. Varak sayısı 21, kâğıt türü aharlı, yazı türü nestalik, satır sayısı ise muhtelifdir. Sonradan ciltlenmiş olup cönk görünümündedir. Ciltlenirken varaklar karışmıştır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılan mecmuanın bazı varakları eksiktir. Kimi sayfa kenarlarında ise tahripler söz konusudur. Halîlî-i Bağdâdî'nin şiirlerinin başında yer alan "li-kâtibihî" ifadesinden hareketle mecmuanın derleyicisinin kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Bazı mısralarda yapılan karalamalar ve düzeltmeler de bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.

Mecmuada Nesîmî'nin 2 gazeli; Halîlî-i Bağdâdî'nin 30 gazel (biri tevhîd-nâme), 4 muhammes, 2 kaside (biri na't, diğeri bahâriyât), 1 tahmis (Fuzûlî'ye) ve 1 mesnevisi (bahâriyât)¹; Rızâyî-i Bağdâdî'nin ise 5 gazel ve 2 muhammesi yer almaktadır. Ayrıca varak tahrifatı nedeniyle kime ait olduğu tespit edilemeyen bir gazel bulunmaktadır. Bu çalışmayla Rızâyî-i Bağdâdî'nin daha önce yayımlanmamış 7 manzumesi Latin harflerine aktarılıp günümüz Türkçesine çevrilecek, ardından şekil ve muhteva açısından incelenecektir.

1. Rızâyî-i Bağdâdî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Hayatı hakkında en geniş bilgilere ulaşabildiğimiz tek kaynak Rızâyî'nin kardeşi Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ* adlı tezkiresidir. Burada verilen bilgilere göre babası Molla Şemsî, Türkçe ve Farsça şiirler kaleme alan usta bir şair olup ehl-i ilm zümresindedir. Diğer kardeşi Murâdî, amcası Hüseyinî (ö. 985/1577), onun oğlu Rindî (ö. 993/1585) ile akrabaları Hürremî ve Zühdi de şairdir. Buradan hareketle Rızâyî'nin pek çoğu şair olan kültürlü bir aileye mensup olduğu söylenebilir. *Gülşen-i Şu'arâ*'da geçen “*Tab'ı şûhî mâyl-i nazm olmagın cân u dilden tâlib-i musâhabet-i zurafâ ve şu'arâ olup ol hevâ ile terk-i diyâr idüp evkâtın gâh ticârete ve gâh san'ate nasb kıldı. Sene selâse ve sittin ve tis'â mi'ede müteveccih-i ravza-i berîn ve meyl-i zîr-i zemîn kıldı. Hadd-ı zâtında hûş-sohbet ü hûb-sîret pâkize-tıynet ve pâk-güftâr ile meclis-ârâ ve tarz-ı mu'ammâda 'ukde-küşâ ve gazeliyyâtı bî-misl ü bî-hemtâ ve pesend-i şu'arâ-yı sâhib-edâdur.*” (Solmaz, 2018, s. 171) ifadelerinden şairin sanat ve ticaret yapma amacıyla Bağdat'tan ayrıldığı; hoş sohbetiyle meclislerin aranan ismi olduğu; muamma çözmeye usta olup eşsiz şiirler yazdığı ve şiirlerinin üslup sahibi şairler tarafından beğenildiği; 963/1555-1556'da ise vefat ettiği anlaşılmaktadır. Yine bu tezkirede verilen şiir örneklerinden hareketle şairin Farsça şiirler de kaleme aldığı görülmektedir.

Şairin çalışmamıza konu olan şiirlerinden hareketle yer yer aruz hatalarına düştüğü görülse de nazım tekniği bakımından sağlam şiirler kaleme aldığı, Arapça ve Farsça uzun terkipleri pek tercih etmediği, dilinin sade ve anlaşılır olduğu söylenebilir. Klasik Türk şiiri geleneğine uygun olarak gazellerinin ikisi 5, üçü ise 7 beyitten oluşmaktadır. Tamamı âşıkane tarzda kaleme alınmış gazellerin ilki “ser-hôş” redifli olup “-ân” mürdef kafiyeli; ikincisi redifsiz olup “-îb” mürdef kafiyeli; üçüncüsü “-es” mücerred kafiyeli; dördüncüsü “-dan” redifli olup “-âr” mürdef kafiyeli; beşincisi ise “-(u)muz vardur” redifli olup “-ân” mürdef kafiyelidir. Muhammeslerin ikisi de 5 bentten meydana gelmiş ve aruzun “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Kafiyeye şemaları aaaa, bbba, ccca... şeklindedir. Birinci muhammesin ilk

¹ Halîlî-i Bağdâdî'nin şiirleri tarafımızca yayıma hazırlanmaktadır.

² Mecmuada Rızâyî mahlaslı şiirlerde genellikle “Rızâyî-i Bağdâdî” başlığı bulunmaktadır. Bundan hareketle tezkireler incelendiğinde Bağdatlı ve mahlası Rızâyî olan tek bir şaire rastlanıldı.

bendinde “-ül” mücerred kafiye; ikinci bendinde “-âb” mürdef kafiye; üçüncü bendinde “-â” mücerred kafiye ve “-lar idelüm” redifi; dördüncü bendinde “-ân” mürdef kafiye; beşinci bendinde ise “-l” mücerred kafiye ve “-duk” redifi kullanılmıştır. İkinci muhammesin ilk bendinde “-âr”; ikinci, üçüncü ve beşinci bentlerinde “-ân”; dördüncü bendinde “-âl” mürdef kafiyeleri tercih edilmiştir. Bu bentlerde sırasıyla “bugün, itdi, oldum, olmuşdur, eylersin” redifleri yer almıştır. Bu bilgileri aşağıdaki tabloyla özetlemek mümkündür:

Şiir No	Nazım Şekli	Vezin	Kafiye	Redif	Beyit/Bent Sayısı
1	Gazel	Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün	-ân (ان)	ser-hôş	7
2	Gazel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	-îb (يب)	-	5
3	Gazel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	-es (س)	-	5
4	Gazel	Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün	-âr (ار)	-dan	7
5	Gazel	Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün	-ân (ان)	-(u)muz vardur	5
1	Muhammes	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün	-ül(ل)/- âb(اب)/-â(l)/- ân(ان)/-l(ل)	-/-lar idelüm/-/-duk	5
2	Muhammes	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün	-âr(ار)/- ân(ان)/-ân(ان)/- âl(ال)/-ân(ان)	bugün/itdi/old um/olmuşdur/e ylersin	5

Şairin muhammeslerinden biri sâkî-nâme türündedir. Söz konusu manzumenin ilk dört bendinde baharın gelmesi, bu mevsimde çiçeklerin açılıp hoş kokular saçması, şarap içip sevgiliyi anarak sarhoş olunması, sevgilinin mahallesine giderek zevk ü sefa edilmesi ve burada çalgılar çalarak hoş vakit geçirilmesinden bahsedilir. İlk dört bentteki bu rindane üslup, son bentte tasavvufi bir atmosfere bürünür. Bu kısımda şair, ilahî aşka talip olduğunu, bu aşk sayesinde güzel ve etkileyici sözler

söyleyebildiğini, mürşidinin yardımıyla dostlarına övgüler yağdırdığını dile getirir. İkinci muhammeste ise sevgilinin cevri ü cefasından ve aşkın ızdırabından bahseder.

2. Rızâyî-i Bağdâdî'nin Şiirleri

2.1. Gazeller

-1-³

[Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

- 1 Yine kaçd-ı dil itmişdür bugün ol bî-amân ser-hoş
Hâzer kılmaz mı kim beytü'l-ğazende ola kan ser-hoş

[Acımasız, merhametsiz sevgili bugün yine canımıza kastetmiştir. O, hüznün evinde (gönülde) kan döküleceğinden korkmaz mı?]

- 2 Dilâ te'sîr-i kıvımdan durur dest-i dil-âverde
Miyânın tîr-i âha karşı tutmuşdur kemân ser-hoş

[Ey gönül! Cesur olan kişi elindeki yayı gerdiği için sarhoş, belini ah okuna karşı eğmiştir.]

- 3 Şehâ ol serv-ğaddûn pâyına yüz sürmege her dem
Olupdur çeşme-i çeşminde demâb-ı revân ser-hoş

[Ey şahım! Servi boylu (sevgilinin) ayağına yüz sürmek için gözümden her dem kanlı gözyaşları akıtmaktayım.]

- 4 Men-i bî-çârenûn her rûz [u] şeb feryâd [u] âhumdan
Kılur bu gülşen-i dehr içre bülbüller figân ser-hoş

[Ey sevgili! Gece gündüz ben zavallının ağlayıp inlediğini gören bülbüller hâlîme acıyıp gül bahçesinde feryat ederler.]

- 5 Ğaraz men'-i hevâ-yı la'l-i dil-ber itme ey zâhid
Anuñcündür bugün mey-ğânede pîr-i muğân ser-hoş

[Ey zahit! Sevgilinin lal gibi kırmızı olan dudaklarını âşıklara yasaklama. Zira o dudaklar sakıyî bile sarhoş edecek güçtedir.]

- 6 Alur mişkât-ı hüsünden ziyâ şems ü kamer dâ'im

³ 4^a-4^b.

Olupdur kıatre-i luţuf ile kevn ü mekân ser-hoş

[Güneş ve ay parlaklığını, güzelliğinin kandilinden alır. (Sevgilinin) lütfunun bir damlasıyla (bile) tüm kâinat sarhoş olur.]

7 Rızâyî virmese el sâkî luţf eyle ayağın öp

Ki sâkî ‘aşkına olmuş durur hür-ı cinân ser-hoş

[Ey Rızâyî! Sevgili (sana) elini vermezse lütfedip ayağını/kadehini öp çünkü sevgilinin aşkına cennetler hurisi (bile) sarhoş olmuştur.]

-2-⁴

[Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

1 Hâmdüli’llâh oldu dil dergâh-ı sultâna kıarib
Bu mücerredür ki hâcetler olur bunda mücib

[Allah’a hamdolsun ki gönül, padişahın eşiğine yakın oldu. Tecrübe ile sabittir ki burada istekler kabul olur.]

2 Murğ-ı dil bu hoş-çemen şevkıyla her dem çizginür
Gülşen-i luţfında olmakdur murâdı ‘andelib

[Gönül kuşu, bu güzel bahçenin arzusuyla sürekli dönüp dolaşır. Onun muradı lütf bahçesinde bülbül olmaktır.]

3 Derd-mendün derdine ‘aynı şifâlar bahş ider
Hâk-i dergâhından alsa zerre deñlü bu kıabib

[Bu tabip, senin eşiğinden zerre kadar toprak alsa (bu toprak ile) dertlilerin derdine deva bulur.]

4 Böyle bir sultâna her kim kîn iderse lâ-cerem
Mağv olup imânı kıaldı künc-i miñnetde ğarib

[Böyle bir sevgiliye her kim kin tuttuysa, şüphesiz imanına hâlel gelip sıkıntı köşesinde kimsesiz ve çaresiz kaldı.]

5 Ey Rızâyî şıdk ile ihlâşuñı bend eyle kim

⁴ 4^b.

Bundadur nûr-ı tecellî bundadur vecd-i hâbîb

[*Ey Rızâyî! İhlâsınla sadakatini birleştir çünkü Allah'ın tecelli nuru ve ilahi aşkın coşkunu bundadır.*]

-3-⁵

[*Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*]

- 1 Ey gönül çünkim vişâl-i yâra eylersin heves
Zevk-ı dünyâdan ser-â-ser rişte-i ümmîdi kes

[*Ey gönül! Mademki sevgiliye kavuşmayı arzularsın (öyleyse) dünyanın (gelip geçici) zevk ve sefasından ümidini kes.*]

- 2 Eyleme mu'tâd her dem zâr [u] efgân itmegi
Sâr-bânuñ râzını ifşâ ider zirâ ceres

[*(Ey gönül!) Her vakit feryat figan etmeyi alışkanlık hâline getirme (çünkü) deve sürücüsünün sırrını (develerin boynundaki) çingirak ifşa eder.*]

- 3 Râh-ı dil-berde dilâ her kim ki terk-i cân ider

Gelmez aşlâ 'aynına 'âlem mişâl-i hâr u haş

[*Ey gönül! Sevgilinin yolunda her kim ki canından vazgeçerse (onun) gözüne dünya, çerçöp kadar (bile kıymetli) gelmez.*]

- 4 Dâne görmüş 'arızı devrinde cânânunñ şehâ
Anunñ için murğ-ı dil olmaz esir-i her-kafe

[*Ey şah! Gönül kuşu, (senin) yanağının devrinde tane (ben) gördüğü için her kafesin esiri olmaz/her güzele gönül vermez.*]

- 5 Ey Rızâyî mühr-i 'aşkı levh-i dilde nakş kıl
Hoşça hıfz eyle ki lâzımdur saña âhîr nefes

[*Ey Rızâyî! Aşk mührünü gönül levhasına nakşet (ve o mührü) güzel bir şekilde koru (çünkü) sana son nefesinde lazımdır.*]

-4-⁶

⁵ 19^a.

⁶ 19^a-19^b.

[Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

- 1 Zâhidâ men' eyleme ehl-i dili didârdan
Bülbülü dür itmek olmaz cânib-i gülzârdan

[*Ey zahit! Gönül ehillerini (âşıkları) sevgilinin güzel yüzünden uzak tutma (çünkü) bülbülü gülbahçesinin etrafından uzaklaştırmak olmaz.*]

- 2 Alma gûşa ey gönül ağıyar pendinden sebak
Toğruluk resmin şakın umma seg-i ağıyardan

[*Ey gönül! Rakibin nasihatine kulak verip de (ondan) ders alma. Köpek rakipten sakın doğruluk bekleme.*]

- 3 Al naşihat 'andelib-i zârdan ol bî-nevâ
Güliden ayrılmaz eger biñ zaḥm irişse ḥârdan

[*O zavallı, ağlayıp inleyen bülbülden nasihat al (çünkü) dikenden binlerce zarar gelse bile (yine de o) gülden vazgeçmez.*]

- 4 Zâhidâ eyler temettu' bu dil-i mecrûhumuz
Bâde-i vuşlat dem-â-dem ol büt-i ḥammârdan

[*Ey zahit! Bu yaralı gönlümüz, daima o şarap sunan put (gibi güzel ve taş kalpli sevgilinin) vuslat şarabından faydalanır.*]

- 5 Olmuşuz rüsvâ-yı 'aşkı 'âlem içre ser-be-ser
Geçmişüz bâzâr-ı dehr içre kıru timârdan

[*(Biz) halk arasında aşk yüzünden rezil rüsva olmuşuz. (Bu sebeple) dünya pazarında çorak araziden (dünyanın malı mülkünden) geçmişiz.*]

- 6 Murğ-ı dil zülfeyn-i dil-berden yimişdür dâne-yi
Kâbil olsun mu ḥalâş olmak iki 'ayyardan

[*Gönül kuşu, sevgilinin saçlarının arasından tane yemiştir./Gönül, sevgilinin saçlarının arasından görünen benine tutulmuştur. Bu iki hilekârdan kurtulmak mümkün müdür?*]

- 7 Ey Rızâyî âteş-i âha yanar bir gün rakîb
Himmat olursa eger kim cânib-i dil-dârdan

[*Ey Rızâyî! Eğer sevgilinin lütfu olursa, rakip (elbet) bir gün ah ateşinde yanar.*]

-5-7

[Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

- 1 Şehâ mülk-i vücûd içre 'aceb sultânumuz vardur
Gülistân-ı İremde gönçe-i hândânumuz vardur

[Ey şah! Varlık ülkesinde (gönülde), hayranlık uyandıran bir sultanımız; İrem bağında açılmış bir goncamız (sevgilimiz) vardır.]

- 2 Kaşı kıvıms u gözi nergis yanağı lâle-i hâmrâ
Gönül tahtında hâl-i şıdk ile imânumuz vardur

[Gönül tahtında kaşı yay, gözü nergis, yanağı kırmızı lale (gibi olan sevgilimiz ve) sadakat ile imanımız vardır.]

- 3 Eger fâhr eylesek 'âlemde 'ayb itme gel ey zâhid
Ki râh-ı 'aşkda billâh ulu bir hânnumuz vardur

[Ey zahit! Bu dünyada aşkımızla övünürsek bizi ayıplama çünkü aşk yolunda yüce bir hanımız vardır.]

- 4 Müberrâyuz bu fâniden vücûdî kılmışuz fânî
Gül-i şahın-ı çemen içre güzel mihmânumuz vardur

[Bu gelip geçici dünyadan elimizi eteğimizi çekerek kendimizi soyutlamışız. Çimenlikteki güllerin arasında güzel bir misafirimiz vardır.]

- 5 Rızâyî sen du'â eyle ola ma'mûr Bağdâdî

Ki burc-ı evliyâ içre 'aceb seyrânumuz vardur

[Ey Rızâyî! Sen dua et ki Bağdat şehri bayındır hâle gelsin çünkü orada çok gezip dolaşmışlığımız vardır.]

⁷ 19^b.

2.2. Muhammesler

-1-⁸

[Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]

I

İrdi nev-rûz yine kıldı nevâlar bülbül
 Koğalum jâle-i nesrîn içelüm bâde-i mül
 Verd [ü] kıddâh açıldı dile düşdi sünbül
 Dem-be-dem büy-ı şafâlar şaçup aḥbâbına gül
 Biz daḥı cem‘ idelüm dâmene kıddâh ile gül

[Nevruz geldi, bülbüller yine şakımaya başladı. (Biz de bu vakitte) yaban gülü koklayalım, kırmızı şarap içelim. Gül ve gonca açıldı, sümbül dile düştü. Gül/sevgili, zaman zaman dostlarına/âşıklarına huzur veren kokular saçınca biz de eteğimize gonca ve gül toplayalım.]

II

Nüş idüp cām-ı şebüyü olalum mest-i ḥarâb
 Vaşl-ı yârı añuban kanlu ciger ola kebâb
 Taḳınup lâle karanfil kırup a‘dâya ‘itâb
 Küşe-i gülşen ola yâr ile bir ḥumda şarâb
 Turmayup düşürelüm dâmene kıddâh ile gül

[Şarap yudumlayıp körkütük sarhoş olalım. Sevgiliye kavuşmaktan bahsedip kanlı ciğerimizi kebab edelim. Lale (ve) karanfil takınup düşmana zulmedelim. Gül bahçesinin köşesinde sevgilimiz ve bir küp şarabımız olsun. Durmayıp eteğimize gonca ve gül toplayalım.]

III

Küy-ı dil-berde varup zevk u şafâlar idelüm
 Def [ü] ṭanbür [u]⁹kemençeyle nevâlar idelüm
 İçüben sāğarı bir ḥoşca edâlar idelüm

⁸ 11^b-12^a.

⁹ Metinde “ṭanbürü” şeklindedir.

Mecmû' -1 ehl-i dile cümle nidâlar idelüm
Dem-be-dem düşürelüm dâmene kıddâh ile gül

[Sevgilinin mahallesine varıp zevküsefa edelim. (Orada) tef, tambur ve kemençe ile şarkılar söyleyelim. Şarap içerek hoşça vakit geçirelim. Gönül ehli olan dostların hepsini (buraya) davet edelim. Daima eteğimize gonca ve gül toplayalım.]

IV

Sâkiyâ şun bize la'l-i leb-i cânânı hemân
Yıhayup kibr-i vücûdı kılalum terk-i gümân¹⁰
Yâr ola gül pütesinde daħı men bahtı yaman
Ola nesrîn [ü] şakâyıqla mu'attar o mekân
Hoş ola düşürelüm dâmene kıddâh ile gül

[Ey saki! Bize sevgilinin lal (gibi kırmızı) dudağını sun. Kibirden kurtulup şüpheyi terk edelim. Gül potasında/bahçesinde ben bahtı kara ve sevgili olsun. O yer, nesrin ve şakayıkla güzel koksun. Eteğimize gül ve gonca toplayalım (ki) hoş görünsün.]

V

Şükürler haste Rızâyî güle meddâh olduk
Tâlibüz biz reh-i 'aşk içre feşâhat bulduk
Himmet-i pîr ile yârâna şenâlar kılduk
Gül-'izâr içre girüp şimdi icâzet alduk
Dilerüz düşürelüm dâmene kıddâh ile gül

[Ey Rızâyî! Şükürler olsun ki gül (gibi güzel sevgiliyi) metheden kimse olduk. Müridiz, aşk yolunda fesahat sahibi olduk. Şeyhimizin yardımıyla dostlara övgüler yağdırdık. Gül yanaklıların/mürşitlerin(?) arasına girerek icâzet aldık. İsteriz ki eteğimize gül ve goncalar toplayalım.]

-2-¹¹

[Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

I

Aldı aklum yine bir gâmzesi Tâtâr bugün
Virdi âhum şereri 'âleme âzâr bugün
N'ola eylersem eger derdümi izhâr bugün

¹⁰ Mısraın başında "yâ" ifadesi bulunmaktadır.

¹¹ 13^b-14^a.

Virmedi kām-ı dilüm hāşılı ol yār bugün
Yıkdı Beytü'l-Ĥazenüm lehce-i envār bugün

[Bakışları Tatar (gibi yağmacı olan sevgili), bugün yine aklımı aldı. (O sevgili yüzünden çektiğim) ahın kıvılcımları âlemi yakıp kül etti. Bugün ben (aşktan dolayı çektiğim) sıkıntıları anlatsam ne olur? (Çünkü) o sevgili, gönlümün istediğini bana vermedi. Nur yüzlü (sevgili), “hüzünler evimi” yıktı.]

II

Āteş-i āh bu dil mülkini vîrân itdi
İşümi derd-i elem nâle vü efgân itdi
Cân gözine bu cihân devrini zindân itdi
Teşne-leb nâr-ı firâka beni büryân itdi
Şunmadı la‘l-i meyin ol büt-i ĥammâr bugün

[Ah(ımın) ateşi, bu gönül ülkesini viran etti. İşimi gücümü kederle feryat figan etti. Gönül gözüne bu dünyayı zindan etti. O meyhaneci put (gibi güzel ve taş kalpli sevgili), şarap (gibi mest edici) dudağını (bana) sunmadı. Beni o şaraba susamış (bir şekilde), ayrılık ateşinde kebab etti.]

III

Mâhlar ĥüsni ĥayâli ile giryân oldum
Serv-ĥadler göricek pâyına cüyân oldum
Gül-i ruĥsârı için bülbül-i nâlân oldum
Āĥirü'l-emr ĥam-ı dil-bere tâlân oldum
Raĥm idüp görmedi aĥvâlümü dil-dâr bugün

[O ay gibi (parlak yüzlü sevgililerin) güzelliğinin hayaliyle gözyaşı döktüm. (Gözyaşlarım) servi boylu güzellerin ayaklarına nehirler gibi aktı. (O güzellerin) gül (gibi al) yanakları için feryat figan eden bülbül oldum. En sonunda gönül alan bir güzelin (aşkının) kederinden harap oldum. O sevgili, merhamet edip de (bu perişan) hâlimi görmedi.]

IV

Murğ-ı dil şem‘ine pervâne-mişâl olmuşdur
Dil belâ nârına pülâd-ĥışâl olmuşdur
Vaşl şevkıyla aña hicr vişâl olmuşdur
Neylesün vâlih-i pākîze-cemâl olmuşdur
Eylemiş ‘ahd dilâ ĥatline tekrâr bugün

[Gönül kuşu, (sevgilinin) mum (gibi parlak yüzü) uğruna pervane olurken bela/aşk ateşine (de) çelik gibi (dayanıklı) olmuştur. (Sevgiliye) kavuşma arzusuyla ayrılık, gönle vuslat gibi gelmiştir. O gönül ne yapsın? Temiz yüzlü (sevgilinin) hayranı olmuştur. Ey gönül! (O sevgili) bugün yine (senin) katline ahdetmiştir.]

V

Ey Rızâyî niçe bir âh [u] fiğân eylersin
Rüy-ı zerd üzre bu kıan yaşı revân eylersin
Kaddüni bâr-ı fırâk ile kemân eylersin
Ola mı mülk-i dile sen iki hân eylersin
Din ü dil şâhibidür sâkî-yi ebrâr bugün

[Ey Rızâyî! Feryat figanlar edip sararıp solmuş yüzüne kanlı yaşlar dökersin. Belini ayrılık yükü ile yay gibi bükersin. Faziletli kimseler, din ve gönül sahibidir. Gönül ülkesine hiç iki padişah olur mu?]

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı araştırmacıları için önemli kaynaklardan birisi olan şiir mecmuaları, içinde henüz tespit edilememiş eserler, farklı türler, şiirler vb. içermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu mecmualardan birisi de Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi 6722 numarada kayıtlıdır. Mecmua, kimi Bağdatlı şairlerin şiirlerini içermesiyle dikkat çekmektedir. Eserde Bağdatlı Halîlî'nin 38, Bağdatlı Rızâyî'nin 7, Nesîmî'nin ise 2 manzumesi yer almaktadır. Bu çalışmayla birlikte Rızâyî'nin 5 gazel ve 2 muhammesinin çeviri yazılı metni verilerek günümüz Türkçesine aktarılmış, ayrıca söz konusu manzumeler şekil ve muhteva açısından incelenerek ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

Rızâyî'nin çalışmamıza konu olan şiirlerinden hareketle klasik Türk edebiyatı geleneğine uygun ve nazım tekniği bakımından sağlam şiirler kaleme aldığı söylenebilir. Şairin gazelleri, âşıkane tarzda olup sanat endişesinden uzak, devrine göre akıcı ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Muhammeslerinden birisi ise sâkî-nâme türündedir. Şair, Farsçaya bu dilde şiir yazacak kadar hâkim olmasına rağmen yoğun Farsça terkipler kullanmayı tercih etmemiştir. Gazellerinin üçünü 5, ikisini 7 beyit; muhammeslerini ise 5 bentten oluşturmuştur. Şiirlerinde remel bahrinin “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” (3) ile “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” (2) ve hezec bahrinin “mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” (2) kalıplarını kullanmıştır. Manzumelerinde çoğunlukla mürdef kafiyenin ridf-i elifi ile yapılan “-ân (6)” ve “-âr (2)” seslerine yer vermiştir. Şiirlerini “ek hâlinde redif (-dan, -duk)”, “kelime hâlinde redif (ser-hôş, bugün vb.)” ve “ek+kelime hâlinde redif (-lar idelüm, -(u)muz vardır)” biçiminde yazan şair, iki gazelini ise redifsiz kaleme almıştır.

Kaynaklar

- Gıynaş, K. A. (2011). Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 245-246.
- Kesik, B. (2016). Bâkî'nin Yayımlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla'). *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 2(2), 79-85.
- Köksal, M. F. (2012). Şiir Mecmualarının Önemi ve "Mecmûaların Sistematik Tasnifi Projesi" (MESTAP). Aynur, Hatice, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, S. Selim Kuru, Ali Emre Özyıldırım (Haz.). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı* (s. 409-431). Turkuaz Yayınları.
- Halîlî, *Mecmua-i Eşar*, Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi, Nu. 6722.
- Solmaz, S. (2014). "Rızayı". Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30 Ekim 2021. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rizayi>
- Solmaz, S. (2018). *Gülşen-i Şu'ârâ*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim 30 Ekim 2021. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>
- Tunç, S. (2000). Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2455 Numarada Kayıtlı Bir Şiir Mecmûası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 105-139.
- Uzun, M. İ. (2003). "Mecmua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/265-268. TDV Yayınları.